

רבי חייא

על פי עבודה סמינריונית

בקורס קריאה במדרשי אגדה ובאגדות התלמוד, מכללת אפרתה

אורית זגלמן

תשע"ה

תקציר

עבודה זו עוסקת בהכרת דמותו והשקפתו הרוחנית – מעשית של רבי חייא הגדול, כפי שעולה ממקורות בתלמוד הירושלמי והבבלי ובמדרש בראשית רבה. השאלות בהן אעסוק:

1. מי הוא רבי חייא? במה גדלותו, ובמה מתייחדת דרכו והשקפתו?
2. האם השקפתו של רבי חייא התקבלה בקרב חכמי ישראל, והשפיעה לדורות או שמא הוא מייצג דעה משנית שהלכה ונעלמה?
3. האם קיימים הבדלים בין המקורות הארץ ישראלים לבין המקורות הבבליים בהצגת דמותו ודרכו של רבי חייא?

שאלה זו תידון מתוך הנחה שקיימים הבדלי גישה בין התלמודים, אשר כבר נחקרו ותוארו, ובעבודה זו אבדוק האם הבדלים אלו נראים ומתקיימים גם במקורות בהם עסקתי, והאם יש להם השלכה על הצגת דמותו של רבי חייא. על שאלות אלו אענה מתוך ניתוח סיפורי מעשה חכמים מרכזיים העוסקים בדמותו, השוואה, ועיון במאמרים רלוונטיים.

בעבודה זו אראה כי לרבי חייא תפקיד חשוב בדורו, דור שלפני היציאה לגלות ארוכה. מעלתו הרוחנית גבוהה מאוד אך הוא בוחר שלא להשתמש בכוחותיו העל טבעיים אלא לסלול דרך טבעית ותהליכית אל הגאולה, המשתמשת בכוחות הטמונים במציאות: גמילות חסד, כוחם של הרבים ללמוד וללמד ועוד, מתוך הבנה שרק כך תהיה הגאולה ברת קיימא ולא הפיכה. דרכו של רבי חייא צלחה וניתן לראות אותו כמקור לשיטת הבנת תהליך הגאולה אצל המהר"ל, הרב קוק וגדולי ישראל בתקופה האחרונה ביחס לדורם – דורנו.

ישנם הבדלים בין התלמוד הבבלי לירושלמי בהתייחסות לאופן שימור התורה והעברתה אולם המקורות בהם עסקתי אינם מספיקים כדי לקבוע מסקנות חד משמעיות ביחס להבדלים ביניהם בעיצוב דמותו של רבי חייא.

תוכן עניינים

1.....	תקציר
2.....	תוכן עניינים
3.....	מבוא
5.....	רבי חייא – קורות חיים
7.....	פרק ראשון: מקור מן התלמוד הבבלי
13.....	פרק שני: עיון במקבילה (מקור משני)
19.....	פרק שלישי: עיון משווה (מקור משני)
22.....	פרק רביעי: מקור מספרות המדרש: בראשית רבה
25.....	פרק חמישי: מקור מהתלמוד הירושלמי
28.....	סיכום
30.....	ביבליוגרפיה

מבוא

בבואי לעסוק בדמותו של רבי חייא, נגלו לי מקורות רבים בהם מוזכר רבי חייא והם שונים ומגוונים מאוד. המקורות היו כמעט הפוכים באפיון הדמות: יש שתיארו מעשי ניסים, עולמות עליונים וכוחות תפילה ורפואה על טבעיים, ויש מהם שדיברו על אדם שעוסק במלאכות פשוטות וטבעיות, מלמד יתומים ואף יוצא ללמד בשוק. בנוסף פגשתי שוב את המעשה המפורסם של רבי חייא בבקעת הארבל, מעשה שטבע לדורות את מטבע הלשון "קמעא קמעא" ביחס לגאולת ישראל. העושר והניגודים הללו עוררו בי סקרנות ורצון לגלות: מי הוא רבי חייא. במה כוחו וגדולתו, עד כדי כך שבתלמוד הירושלמי הוא מכונה "רבי חייא רובה" – הגדול! ואף רבי יהודה הנשיא מעריך אותו מאוד. בשאלה זו אתמקד בעבודה זו.

השאלות המרכזיות בהן אעסוק:

1. מי הוא רבי חייא? במה גדולתו, ובמה מתייחדת דרכו והשקפתו?
2. האם השקפתו של רבי חייא התקבלה בקרב חכמי ישראל, והשפיעה לדורות?
3. שאלת חקר המקורות: האם קיימים הבדלים בין המקורות הארץ ישראלים לבין המקורות הבבליים?

על שאלות אלו אענה מתוך ניתוח סיפורי מעשה חכמים מרכזיים העוסקים בדמותו ועיון במאמרים רלוונטיים.

שיטת העבודה היא בניתוח של שלושה מקורות מרכזיים:

תלמוד בבלי, כתובות דף קג עמוד א-ב. בראשית רבה (וילנא) פרשת נח פרשה לג סימן ג'. ירושלמי, יומא, פרק ג' הלכה ב'.

ובעיון משווה במקבילות: בבלי, בבא מציעא דף פה עמוד ב. ירושלמי, מגילה פרק ד הלכה א.

נושאים שלא הוכנסו לעבודה:

במקורות רבים מוזכר רבי חייא לצד רבי יהודה הנשיא, ולמעשה כמעט ניתן לומר כי רבי חייא הוא מעין צל, "נגטיב" של רבי, במובן המשלים ולא השלילי. בעוד רבי הוא עורך המשנה, רבי חייא הוא עורך הברייתות

והתוספתות – המקורות שלא נכנסו לתוך שישה סדרי משנה אך מקובלים על חכמי הגמרא והבאים אחריהם כהשלמות הכרחיות. בעוד רבי מלמד בתוך בית המדרש, ומגמתו התכנסות, ושליטה בלומדים ובתוכן,¹ רבי חייא מלמד בשוק, מלמד יתומים ופותח את לימוד התורה. בעבודה זו לא אעסוק ביחסים בין רבי לרבי חייא ובמערכת הנושאים בה הם משלימים זה את זה.

פתח נוסף פתחו לי המקורות על רבי חייא, והוא הקשר לרשב"י שמובא משמו פעמים רבות משפט זהה לדברי רבי חייא: "רבי שמעון בן יוחי אומר: חס ושלום שתשתכח תורה מישראל, שנאמר וכי לא תשכח מפי זרעו". גם שיטתו של רשב"י לעניין המשקל שיש לתת למימד הכוונה בתוך המעשה של האדם, מתאימה לניתוח של מעשי רבי חייא ביחס להרבצת התורה. וכן גם לרשב"י תפקיד בהעברת התורה – תורת הנסתר – לדורות הבאים וכן התבוננות על הגאולה.

---

¹ לאו ב', חכמים ג', ירושלים תשס"ח, עמ' 327-338; מ' לביא-לבקוביץ, "הפסיפסיפור התלמודי - בין הוראת התורה לגדולה וגאולה: סיפורי רבי ורבי חייא כדוגמה לשחזור פרק בדימוי העבר התנאי בתלמוד הבבלי", JSIS 8 (2009), עמ' 70.

ר' חייא נולד בעיר כפרי בבבל. חי בסוף המאה השנייה, בתפר בין דור אחרון של תנאים לבין דור ראשון של אמוראים. לא ידוע מי היו רבותיו בבבל. בבבלי מכונה רבי חייא, ובירושלמי ר' חייא רובה (הגדול).

עלה לארץ עם משפחתו: אשתו יהודית, שני בניו התאומים: יהודה וחזקיה, כשגם הם כבר היו ידועים כתלמידי חכמים, שתי בנותיו פזי וטוי ושני אחייניו רב ורבה בר חנא.³ חכמים רואים את עלייתו לארץ כעמוד מרכזי בבניין התורה בארץ: "שבתחילה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה, חזרה ונשתכחה עלה הלל הבבלי ויסדה, חזרה ונשתכחה עלו רבי חייא ובניו ויסדוה" (בבלי סוכה כ ע"א). חי בטבריה, לפרנסתו עסק בגידול כותנה עם בניו ובמסחר במשי יחד עם שמעון בן רבי יהודה. היה בקי במטבעות. ראה ברכה בגידולים ובמסחר, ומינה את רב להיות שומר גנזיו. בטבריה נמצא מקום קבורתו וקבורת בניו.

היה תלמידו וחברו של רבי יהודה הנשיא, אשר קרא עליו את הפסוק: "מארץ מרחק איש עצתי" (בבלי, מנחות פח ע"ב). רבי אהבו וכיבדו, ונתן לו סמכות לדון יחידי (בבלי, סנהדרין ה, ע"א). היה יושב בבית המדרש ראשון לפני רבי. רבי מסר לו רוב חכמתו ופעמים אף היה אומר: "הנח דברי ואחוז דברי רבי חייא" (בבלי, ע"ז לו, ע"ב). אנו מוצאים פעמים שר"ח ובניו סמוכים על שולחן רבי כאורחיו. אף נדברו להשיא את בניהם, אלא שטוי בת ר"ח נפטרה ביום בו היו צריכים לכתוב כתובתה (בבלי, כתובות סב, ע"ב). היה ראוי לרשת את מקומו של רבי יהודה הנשיא לאחר פטירתו, בראשות הישיבה, "אלא רבי חייא היה עסוק במצוות ורבי סבר לא אבטל אותו מכך", ואותן מצוות שהיה עסוק בהן והיו חשובות אף מהנשיאות הן הרבצת התורה לבני עניים בשיטה ייחודית, אשר מטרתה "שלא תשתכח תורה מישראל", שבכך מועדף ר"ח על פני פלפולו של רבי חנינא המסוגל להחזיר תורה שנשתכחה (בבלי, כתובות קג, ע"ב). אמנם היו גם חילוקי דעות בין רבי לבין רבי חייא, ופעמיים שרבי נזף בר"ח, ונזיפת הנשיא עולה בשלושים יום מחוץ לבית המדרש. המחלוקת ביניהם נסובה על השאלה: האם ללמד תורה מחוץ לבית המדרש (בבלי, מו"ק טז, ע"ב, ירושלמי כלאיים פ"ט ה"ג).

² היימאן א', תולדות תנאים ואמוראים, ירושלים, תשמ"ז, כרך ב', עמ' 424-434;

מרגליות מ', אנציקלופדיה לחכמי התלמוד, תל אביב, תשי"ב, כרך א עמ' 286-291

³ במסכת מועד קטן טז' ע"ב הוא נקרא "רבה בר בר חנה" ובמסכת ב"ב קכד' ע"א הוא נקרא רבא בר חנא. נחלקו החוקרים האם מדובר באותו אדם. עיין מרדכי מרגליות (עורך), הערך "רבה בר חנה", אנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים, 2006, כרך ב, עמ' 312.

ר' חייא היה בעל חסד ולא התגאה בעושרו, וכאשר בא מלאך המוות לקחתו מן העולם לא יכול היה לעשות זאת כיוון שהיה ר"ח עסוק כל היום בתורה מצוות וגמ"ח. על מנת להצליח במשימתו התחפש מלאך המוות לעני המבקש צדקה, ואמר לו: "מרחם אתה על עניים, ומדוע אין אתה מרחם עלי, שמצווה אני ליטול את נשמתך ואין אני יכול לבצע זאת", רבי חייא ביקש ממנו סימן לכך שהוא מלאך המוות, וכשזה הראה לו את מקל האש שבידו האמין לו, ונענה לבקשתו וכך נפטר מן העולם (בבלי, מו"ק כח, ע"א).

מסופר באופנים שונים על מעלתו הרוחנית הגבוהה, בהצצה של חכמים לעולמות עליונים: מרכבתו עולה ויורדת בעולמות העליונים, ולא ע"י תיווך של מלאכים כמו שאר חכמים, אלא בכוחות עצמה, ואין רשות לבן אנוש להסתכל בה, או שמקומו נקרא "מקום של זיקוקי דינור ולפידי אש", או בעזרת מידע שמוסר אליהו הנביא על כך שמעלת תפילתם של ר"ח ובניו היא כמו של שלושת האבות, אשר בכוחה להביא את הגאולה מיד (בבלי, ב"מ פה, ע"ב). ר"ח עצמו לא נוהג להשתמש בכוחותיו הרוחניים באופן מעשי – אינו מחולל ניסים ולא משתמש בכח תפילתו, אלא פועל בדרך של עמל, הפצת תורה ויסוד כלים לקיום התורה לאורך ימים ושנים אף בגלות.

תורתו:

רבי חייא היה שותף למפעל עריכת המשנה, כתלמידו של רבי יהודה הנשיא אשר נהג להתייעץ איתו וקראו: "מארץ מרחק איש עצתי" (בבלי, מנחות פח, ע"ב). היה דיין ופוסק הלכה (בבלי, ב"ב מא, ע"ב). היה שליחו של רבי לקדש את החודש בעין טוב אשר ביהודה (בבלי, ר"ה כה, ע"ב). היו אצלו מגילות סתרים (בבלי, שבת ו, ע"ב; צו, ע"ב ועוד).

רבי חייא, יחד עם תלמידו רבי אושעיא, קיבצו אוסף של ברייתות, קובצי משניות שרבי לא הכניסן למשנה, וערכו אותם כתוספות וכברייתות עצמאיות. על כך נאמר: "כל ברייתא שאינה נשנית בבית מדרשם של רבי חייא ורבי אושעיא משובשת היא, ולא תביאו ממנה ראייה לבית המדרש" (בבלי, חולין קמא, ע"ב).

רבי חייא היה "מרבץ תורה" – לימד תורה לבני עניים בשיטה ייחודית, והכריז על עצמו: אני עושה שלא תשתכח תורה מישראל (בבלי, ב"מ פה, ע"ב; כתובות קג, ע"א).

חבריו: בדן, ר' אלעזר הקפר, בר קפרא, ר' חנינא בר חמא, ר' ישמעאל בן ר' יוסי, ר' שמעון בן רבי, רבי שמעון בן חלפתא, ריב"ל.

תלמידיו: בני אחיו: רב ורבה בר חנא, ר' אושעיא, זעירא, ר' יהודה בן נקוסא, ר' יונתן, רבי ינאי, ר' יוחנן, רשב"ל.

פרק ראשון: מקור מן התלמוד הבבלי

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף קג עמוד א-ב

במקור זה מובאים דברי רבי יהודה הנשיא לפני מותו,⁴ וסיפור אירועי יום פטירת רבי. מתוך כך יש דיון על גדלותו של רבי חייא, שהיה ראוי להתמנות לראש הישיבה לאחר פטירת רבי, והחכמים תמהים, לאור המינויים המופיעים בצוואת רבי, מדוע לא מינהו רבי לעמוד בראש הישיבה. מתוך החיפוש אחר התשובה לשאלה זו מתבררת גדולתו של רבי חייא, ותפקידו השונה והמיוחד כעוסק בהרבצת התורה בדרכו הייחודית, המבטאת תפיסת עולם רחבה, עליה אנסה לעמוד.

מקור	תרגום ⁵
"ת"ר: בשעת פטירתו של רבי, אמר: ...שמעון בני חכם, גמליאל בני נשיא, חנינא בר חמא ישב בראש...	
והא הוה ר' חייא! נח נפשיה. והאמר ר' חייא: אני ראיתי קברו של רבי והורדתי עליו דמעות! איפוך. והאמר רבי חייא: אותו היום שמת רבי בטלה קדושה! איפוך.	והרי יש את רבי חייא! אלא שרבי חייא מת (לפני רבי). האמנם? והרי אמר ר' חייא: אני ראיתי קברו של רבי והורדתי עליו דמעות! משיבים: הפוך (זה מה שאמר רבי על קברו של רבי חייא), והרי אמר רבי חייא: אותו יום שמת רבי בטלה קדושה! – הפוך!
והתניא: כשחלה רבי, נכנס ר' חייא אצלו ומצאו שהוא בוכה...	
א"ל: אנא אתורה ומצות קא בכינא! איבעית אימא: איפוך; ואיבעית אימא: לעולם לא	אמר לו: על תורה ומצוות אני בוכה" – אם תרצה תאמר הפוך ואם תרצה תאמר לעולם לא

⁴ צוואת רבי מעניינת בפני עצמה ומתקיים עליה דיון בין חכמי הגמרא. הבאתי רק את דבריהם העוסקים באופן ישיר ברבי חייא.
⁵ את התרגומים למדרשים בעבודה זאת תרגמתי בעצמי ונעזרתי בכמה מילונים.

<p>תהפוך, אלא רבי חייא היה עסוק במצוות ורבי סבר לא אבטלו מכך.</p> <p>והוא הדבר שכאשר היו ר' חנינא ור' חייא ניצים, אמר לו ר' חנינא לר' חייא: עמי אתה רב? שאם חס ושלום נשתכחה תורה מישראל אני מחזיר אותה בפלפולי.</p> <p>אמר לו ר' חייא: אני עושה שלא משתכחת תורה מישראל,</p> <p>שאני מביא כותנה וזורעה, וממנה קולע רשתות ציד וצד צבאים, ומאכיל את בשרם ליתומים,</p> <p>ומתקן קלפים מעורותיהם,</p> <p>והולך לעיר שאין בה מלמד תינוקות,</p> <p>וכותב חמישה חומשים לחמישה תינוקות,</p> <p>ושונה ששה סדרים לששה תינוקות,</p> <p>ולכל אחד ואחד אני אומר: שנה את סדרך לחבריך.</p>	<p>תיפוך,</p> <p>ר' חייא עסוק במצוות הוה, ורבי סבר: לא אפגריה.</p> <p>והיינו דכי הוו מינצו ר' חנינא ור' חייא,</p> <p>א"ל ר' חנינא לר' חייא: בהדי דידי מינצת? דאם חס ושלום נשתכחה תורה מישראל, מהדרנא ליה מפלפולי!</p> <p>א"ל ר' חייא: אנא עבדי דלא משתכחה תורה מישראל,</p> <p>דאיייתנא כיתנא ושדיינא, ומגדלנא נישבי וציידנא טביא, ומאכילנא בישרא ליתמי,</p> <p>ואריכנא מגילתא ממשכי דטביא,</p> <p>וסליקנא למתא דלית בה מקרי דרדקי,</p> <p>וכתיבנא חמשא חומשי לחמשא ינוקי,</p> <p>ומתנינא שיתא סידרי לשיתא ינוקי,</p> <p>לכל חד וחד אמרי ליה אתני סידרך לחברך.</p>
<p>וזוהו שאמר רבי: כמה גדולים מעשי חייא.</p> <p>אמר לו ר' שמעון בנו של רבי: אפילו ממך? אמר לו: כן.</p> <p>אמר לו ר' ישמעאל בן ר' יוסי: אפילו מאבא? אמר לו: חס ושלום, לא תהא כזאת בישראל.</p>	

ניתוח המקור

ההקשר בסוגיה: בסוגיה מתואר יום פטירתו של רבי. ומתוך כך מובאת צוואתו הפרטית, הנוגעת למשפחתו וקבורתו, וצוואתו הציבורית, הנוגעת לאבלות הציבורית עליו ומינוי בעלי תפקידים, ממשיכי דרך: נשיא, חכם וראש ישיבה. שמו של רבי חייא מועלה בתור האדם שהיה מתבקש שימשיך את רבי בראשות הישיבה, ועולה תמיהה מדוע רבי לא ממנה אותו אלא את רבי חנינא בר חמא. כדי להסביר את הבחירה התמוהה

מובא הסיפור המרכזי לעניינינו, המתאר ויכוח, עימות בין רבי חנינא לבין רבי חייא, וממנו עולה ומתבארת השקפתו ואופן פעולתו של ר' חייא. זהו הקשר טבעי, ענייני לסוגיה בה עוסקים.

הקשר תוכני: ביום שבו נפטר רבי יהודה הנשיא, שמפעל חייו הוא עריכת המשנה, כדי שלא תשתכח תורה מישראל, מובא הסיפור על רבי חייא, שכל פועלו הוא "אני עושה שלא תשתכח תורה מישראל". נראה כי המשמעות של מות רבי נוגעת בחשש המלווה את חכמי אותו הדור: המשך זכירת התורה, לימודה, והעברתה מדור לדור, בתקופה בה נראה כי יש סכנה לכך, בפתחה של גלות אדום הארוכה והמיוסרת.

אמצעים ספרותיים: סיפור מסגרת על שאלת התמנותו וגדלותו של רבי חייא: הפתיחה עוסקת בשאלה מדוע לא ממנה רבי את רבי חייא לראש ישיבה אחריו, והסיום מביא את חוות דעתו של רבי עצמו על מעשי רבי חייא: "כמה גדולים". הסיפור הפנימי הוא החוליה המקשרת ופותרת את שאלת הפתיחה עם הקביעה הסופית לגבי רבי חייא. קיים ניגוד והיפוך בין התחילה לסיום: מתוך ההקשר הדין ברבי יהודה הנשיא, והוא הדמות הראשית, מוצגת דמותו של רבי חייא כדמות משנית. למעשה דמותו לא מוצגת אלא כמעט נשכחת. הוא אינו מוזכר בין ממשיכי הדרך, "היורשים" של רבי, ממשיכי דרכו הציבורית – תורנית, ומאליה עולה קריאת הפתעה ותמיהה: "והוא הוא רבי חייא!" מגמה זו אף מתחזקת ומובאת אל הקצה בכך שקיומו של רבי חייא מוטל בספק ולא ברור האם הוא חי או מת. נראה כי המובאות המתארות את צערו ואבלו של רבי חייא על רבי מתהפכות בקלות להיות דברי הספד עליו עצמו. מגמה זו של הקטנת רבי חייא והעלמתו מתהפכת בהדרגה בתוך ליבו של הסיפור עד שאנו מגיעים לסיום ההפוך ומתוך כך המפתיע: ראו מה גדולים מעשי חייא, אף יותר מרבי.

ההיפוך בהתייחסות לרבי חייא מעלה בנו סקרנות: מה הביא לכך? מהם אותם מעשים שזקפו את קומתו של רבי חייא והוציאו אותו מגדר דמות משנית כמעט נשכחת, כמעט מתה, והביאו אותו לקדמת הבמה בתור הגדול מבין חבריו, אפילו מרבי? מעשי רבי חייא נמצאים מבחינה מבנית בליבו של הסיפור ובהם מתואר תהליך: תהליך בשלבים רבים מגידול הכותנה, ועד לימוד והוראת התורה של היתומים זה לזה. בתהליך יש הדרגתיות גם קומות החיים: מן הצומח אל החי, אל האדם ואל מעלת האדם לומד התורה. התהליך הוא במבנה, בתוכן ובמסר הרוחני של הסיפור.

מעשי רבי חייא: מעשיו מובאים מתוך עימות והנגדה בינו לבין רבי חנינא בר חמא, האדם שנבחר במקומו לעמוד בראש הישיבה. לכתחילה נראה היה שכוחו הלימודי של רבי חנינא הופך אותו באופן טבעי להיות

המועמד המועדף לראשות ישיבה: יש לו כח הפלפול, סברות חריפות ויכולת שכלית, וכמו שאומר הפני יהושע:⁶ "משמע דר' חנינא היה בעל פילפול יותר מר' חייא וקי"ל [ב"ב ק"כ ע"א] בישיבה הלך אחר החכמה", ומתוך כוחו זה הוא מסוגל להחזיר את התורה אם תשתכח. מסתבר שלרבי חייא יש כח אחר, לכתחילי יותר, שורשי ומשריש, שפועל באופן ישיר ועקיף גם יחד על לימוד התורה שלו ושל תלמידיו: ר' חייא זורע כותנה ומכין ממנה רשתות ציד בהן צד צבאים. את הבשר מאכיל ליתומים, ומהעור מכין קלף עליו כותב חמישה חומשי תורה. הולך לעיר שאין בה מלמד תינוקות, ומלמד לחמישה יתומים חמישה חומשים, ולשישה יתומים שישה סדרים, ונותן להם ללמד זה את חברו. נראה שחלק גדול ממעשיו כלל אינו בגדר לימוד תורה, ולכאורה אינו מקדם אותו לתפקיד ראש ישיבה. מתאים יותר לכנות את מעשיו "גמילות חסדים" (ועוד אתייחס לכך), אולם עולה מכאן דבר אחר: ללימוד תורה כזה יש תשתית שגורמת לו לא להישכח. התשתית אינה באה מכוח החוכמה כי אם מכוח גורמים אחרים:

אומר המהרש"א:⁷ "א"ל ר"ח לר' חייא בהדי דידי קמנצית כו'. יראה בזה שהשיב לו ר' חייא דדידי עדיפא מדיך דאי משתכחת תורה ח"ו ודאי דהוה דיך עדיפא שעל ידי פלפולך תחזירה אבל אנא עבידנא שלא תשתכח וא"כ דיך אינה אלא בכח ודידי הוא בפועל ויותר משובח דבר שהוא בפועל מאשר הוא בכח ואמר מאי עבידנא אזלינא ושדינא כתנא כו' שכל מעשה הזה לתורה הוא בתחלה לש"ש ולא היה בו שום שתוף ד"א וכוונה אחרת שלא לש"ש כי אלו קנה בהמה לעורה היה בו מצד המוכר שיתוף ד"א אבל מתחלת גידול הכתנא היה לשם תורה ולמצוה כדמסיים ומאכילנא לבשריהו ליתמי ואריכנא מגילתא כו' עד דאתינא אקרו ואתנו אהדי כו' שכל אחד נעשה לומד ומלמד שהוא מעלה העליונה בתורה וע"י זה לא תשתכח תורה מישראל ומסיק ודקדק דאמר רבי גדולים מעשה חייא שהם עדיפים וגדולים מדר' חנינא מפני דר' חייא הם במעשה ובפועל ודר' חנינא אינן אלא בכח".

עולה מדברי המהרש"א שהמעלה של רבי חייא היא בשני דברים: 1. תורתו יוצאת אל הפועל ואל המעשה ולא נשארת בכח. מעלה זו גורמת לתורתו להיטמע במציאות, להפוך להיות חלק ממנה ולא להישאר בתוך מוחו בלבד, במאגר הידע האישי שלו, ועל ידי כך לא להישכח. 2. כל פרט במעשיו מבטא את כוונתו הפנימית שהיא לשם שמים, ולכן אינו קונה אוכל או ספר תורה מן המוכן אלא מכין אותם בעצמו. מעשיו ממוקדי מטרה, ללא שיתוף מטרות חיצוניות או רווחים משניים, ללא רצון לקצר את הדרך, אלא לבנות את דרכו מהתשתית באופן שמכוון אל המטרה ומבטא אותה.

⁶ פני יהושע מסכת כתובות דף קג עמוד ב, ד"ה "והא הוי ר' חייא"
⁷ חידושי אגדות מסכת בבא מציעא דף פה עמוד ב, ד"ה "א"ל ר"ח לר' חייא"

חיזוק לזאת נמצא בדברי הגר"א:⁸ "הגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל (משנת אהרן ח"א עמ' ר"י) הביא בשם הגר"א, למה טרח ר' חייא את עצמו כל כך, לגדל רשתות לצוד צבאים לעשות קלף וכו', ולמה לא קנה הכל מן המוכן, ותירץ דהכל תלוי בהכוונה והמחשבה של ההכנה, ואף הסיבות הרחוקות כמו זריעת הפשתן בשביל הרשתות לצוד הצבאים לצורך הקלף גם הם צריכים להיות בכוונה טהורה וזכה. והביא עוד בשם הגר"א דבר נפלא שאם היו בונים בית הכנסת באופן שהיו עושים גם את הגרזן לצורך כריתת עצים לבנין בית הכנסת בכוונה טהורה וזכה, לא יתפללו בבית הכנסת הלזה בכוונה זרה, כיון שההכנה היתה לשם שמים". דברי הגר"א המובאים כאן מבטאים את תפיסת העולם המיוחסת לרבי חייא ומרחיבים אותה לישום בעולמו של כל אדם, בנותנם ערך לשלבי ההכנה של הדבר ולא רק לדבר עצמו, לא רק לתוצאה. משמע מדבריו שאם היינו מתכוננים באופן שכל מעשה שלנו נעשה בכוונה טהורה, ממוקדת, ללא ערוב כוונות זרות, ערך התוצאה המושגת היה עולה ומשתבח וחורג ממעגלי ההשפעה העצמית גם להשפעה חיצונית. ובאופן דומה מסביר רוני רדמן:⁹

"נראה, שהאגדה מתארת לנו לימוד תורה שכולו טהרה. הלימוד מתחיל בעשיה שמנותקת מהעולם הזה וכולה מוקדשת ללימוד התורה. העשיה מתחילתה בנויה לצורך התורה ואין ערוב בין עסקי העולם הזה ללימוד התורה. לימוד תורה בטהרה. הטהרה הזו מבוססת על חזרה לבראשית, טהרה של דבר חדש שלא מעורב בו דבר מן הקיים בעולמנו המעשי. טהרה של עולם קמאי, בראשיתי, בסיסי, ילדוטי-תינוקי. אפילו הקלף איננו קלף של בקר רגיל שגדל בידי אדם, אלא קלף של צבאים שניצודו על ידי רשתות, שנטוו מחבלים של פשתן שנזרע על מנת כך. כל מעשה הלימוד הוא מעשה טהרה לשם שמים ללא מגע יד אדם וללא ערוב כוונות זרות".

יעל שלוסברג¹⁰ מציגה את מעשי רבי חייא, המאכיל ומלמד יתומים, כתורה העומדת על היסוד של גמילות חסדים, ומכירה בכך שיש מידות שקניינן הוא תנאי מקדים לקניין תורה. המימרות "עולם חסד יבנה" ו"על שלושה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים", מבטאות את הרעיון כי רק לימוד תורה שאינו מנותק מעשיית חסד, שבא על גבי הטבת המציאות, הינו לימוד תורה שיוכל להיות בר קיימא כיוון שמעוגן ביסודות המקיימים את העולם ולכן לא עלול להישכח.

⁸ "דף על הדף", כתובות קג' ע"ב, עריכה: ר' דוד אברהם מנדלבוים ואחרים, פרוייקט השו"ת
⁹ רדמן ר', במאמר "המרכז לחקר המערות", **אסופות ד**, (תשעג), 125-142 (להלן: רדמן, אסופות ד)
¹⁰ אתר מת"ן, יעל שלוסברג, סדרת שיעורים "עולמם של תנאים", שיעור 22 בקישור:
<http://video.jew2go.co.il/matan/yaeshlosberg1801.mp3>

פן נוסף במעשי ר' חייא הוא הפיכת התלמידים למלמדים, מה שיוצר תשתית חיה של לומדי תורה, זוכריה ומוסריה. אינו דומה מי שלומד באופן פסיבי למי שלומד על מנת ללמד ולמי שאכן מלמד בפועל, כדברי המשנה:¹¹ "הלומד תורה על מנת ללמד, מספיקין בידו ללמוד וללמד". על כן רבי חייא פועל בשיטת הלימוד שצומחת מיחידים שמעבירים הלאה והלאה, כל אחד שונה סדרו לחברו, וכך מתרחב ציבור הלומדים, שלומדים, ולומדים להעביר.

אסכם: מעשיו של רבי חייא גדולים כיון שתורתו אינה נשאת בכוח אלא יוצאת אל הפועל במעשים של חסד והוראה שלא מעורבת בהם שום כוונה זרה אלא כל תכליתם טהורה: לגמול חסד עם היתומים, ללמדם תורה המושתתת על חסד, ובכך לגרום שלא תישכח תורה מישראל. דברי הגר"א מלמדים מה גדול כוחן של ההכנות, שמשפיעות ויוצרות את התוצאות, ואם ההכנות טהורות ומכוונות אזי התוצאה הבאה מכוחן תהיה טהורה ואיתנה. רבי חייא לא בוחל בדרך הקשה של תהליך ארוך ומייגע. הוא אינו מפריך מגדלי סברות באוויר בתוך היכלה הסגור של הישיבה, אלא יוצא אל העם, אל היתומים שבו, אל אותם שצמאים וזקוקים, שנפשם רוצה, ואיתם הוא בונה ומשריש את המשך שושלת העברת התורה מתוך זיקוק הכוונה ובהפיכתם להיות לומדים ומלמדים, כך שלא תישכח תורה מישראל.

---

¹¹ משנה, מסכת אבות, פרק ד' משנה ה'.

פרק שני: עיון במקבילה (מקור משני)

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פה עמוד ב

מקור	תרגום
<p>1. ריש לקיש הוה מציין מערתא דרבנן, כי מטא למערתיה דרבי חייא איעלמא מיניה. חלש דעתיה, אמר: רבונן של עולם לא פלפלתי תורה כמותו? יצתה בת קול ואמרה לו: תורה כמותו פלפלת, תורה כמותו לא ריבצת.</p>	<p>ריש לקיש היה (מזהה) ומציין מערות קבורה של חכמים. כאשר הגיע למערת רבי חייא נעלמה ממנו. חלשה דעתו, אמר: רבוננו של עולם, לא פלפלתי תורה כמותו? יצאה בת קול ואמרה לו: תורה כמותו פלפלת, תורה כמותו לא ריבצת.</p>
<p>2. כי הוו מינצו רבי חנינא ורבי חייא, אמר ליה רבי חנינא לרבי חייא: בהדי דידי קא מינצית? חס ושלום, אי משתכחא תורה מישראל מהדרנא לה מפילפול! - אמר ליה רבי חייא לרבי חנינא: בהדי דידי קא מינצית? דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל? מאי עבידנא, אזלינא ושדינא כיתנא, וגדילנא נישבי, וציידנא טבי ומאכילנא בשרייהו ליתמי, ואריכנא מגילתא וכתבנא חמשה חומשי, וסליקנא למתא ומקרינא חמשה ינוקי בחמשה חומשי, ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סדרי, ואמרנא להו: עד דהדרנא ואתינא - אקרו אהדדי ואתנו אהדדי, ועבדי לה לתורה דלא תשתכח מישראל. היינו דאמר רבי: כמה גדולים מעשי חייא! אמר ליה רבי ישמעאל ברבי יוסי: אפילו ממר? - אמר ליה: אין. - אפילו מאבא? - אמר ליה: חס ושלום, לא</p>	<p>כאשר היו ניצים רבי חנינא ורבי חייא, אמר רבי חנינא לרבי חייא: עמי אתה רב? חס ושלום, אם משתכחת תורה מישראל אני מחזירה בפלפולי. אמר לו רבי חייא לרבי חנינא: עמי אתה רב, שעשיתי לתורה שלא תשתכח מישראל? מה אני עושה, זורע אני זרעוני כותנה, וממנה קולע רשתות ציד, וצד צבאים, ומאכיל את בשרם ליתומים, ומעורותיהם מתקן קלפים, וכותב עליהן חמשה חומשים, ועולה לעיר ומקריא לחמישה תינוקות בחמשת החומשים, ושונה לששה תינוקות ששה סדרים, ואומר להם: עד שאחזור ואבוא הקריאו כל אחד לחבריו, ושנו כל אחד לחבריו, ועושה לתורה שלא תשתכח מישראל. וזהו שאמר רבי: כמה גדולים מעשי חייא. אמר לו רבי ישמעאל ברבי יוסי: אפילו מכבודו? אמר לו: כן. אפילו מאבא? אמר לו: חס ושלום, לא תהא כזאת בישראל.</p>

	תהא כזאת בישראל.	
3.	<p>אמר רבי זירא: אמש נראה לי רבי יוסי ברבי חנינא, אמרתי לו: אצל מי אתה תקוע? - אמר לי: אצל רבי יוחנן. ורבי יוחנן אצל מי? אצל רבי ינאי. ורבי ינאי אצל מי? אצל רבי חנינא. ורבי חנינא אצל מי? אצל רבי חייא. אמרתי לו: ורבי יוחנן אצל רבי חייא לא? אמר לי: במקום של זיקוקי דינור ולפידי אש, מי יעלה את 'בר נפחא' לשם?</p>	<p>אמר רבי זירא: אמש נראה לי רבי יוסי ברבי חנינא, אמרתי לו: אצל מי אתה תקוע? - אמר לי: אצל רבי יוחנן. - ורבי יוחנן אצל מי? - אצל רבי ינאי. - ורבי ינאי אצל מי? - אצל רבי חנינא. - ורבי חנינא אצל מי? - אצל רבי חייא. - אמרתי לו: ורבי יוחנן אצל רבי חייא לא? - אמר לי: באתר דזקוקין דנורא ובעורין דאשא - מאן מעייל בר נפחא לתמן.</p>
4.	<p>אמר רב חביבא: סיפר לי רב חביבא בר סורמקי: ראיתי אחד החכמים שהיה אליהו הנביא מצוי אצלו, שבבוקר היו עיניו בריאות ולערב היה נראה כאילו נשרפו באש. אמרתי לו: מה זאת? ואמר לי: שאמרתי לו לאלהו הראה לי את החכמים כאשר הם עולים לישיבה שברקיע ואמר לי: בכולם יכול אתה להסתכל בהם חוץ מאשר במרכבתו של רבי חייא שלא תסתכל בה. מה סימניה? בכולם הולכים מלאכים כאשר הם עולים ויורדים, לבד ממרכבתו של רבי חייא שמעצמה היא עולה ויורדת. לא יכולתי להעמיד את עצמי (להתאפק) והסתכלתי בה. באו שני לפידי אש והכו את עיניו של אותו איש וסימאו אותו. למחר הלכתי והשתטחתי על מערתו ואמרתי: את המשניות של מר אני לומד ונרפאתי.</p>	<p>אמר רב חביבא: אשתעי לי רב חביבא בר סורמקי: חזי ליה ההוא מרבנן דהוה שכיח אליהו גביה, דלצפרא הוו שפירן עיניה, ולאורתא דמיין כדמיקלין בנורא. אמרי ליה: מאי האי? ואמר לי: דאמר ליה לאלהו: אחוי לי רבנן כי סלקי למתיבתא דרקיע, אמר לי: בכולהו מצית אסתכולי בהו, לבר מגוהרקא דרבי חייא דלא תסתכל ביה. מאי סימנייהו? בכולהו אזלי מלאכי כי סלקי ונחתי, לבר מגוהרקא דרבי חייא דמנפשיה סליק ונחית. לא מצאי לאוקמא אנפשאי, אסתכלי בה, אתו תרי בוטיטי דנורא ומחיוהו לההוא גברא וסמינהו לעיניה. למחר אזלי אשתטחי אמערתיה, אמינא: מתנייתא דמר מתנינא, ואתסאי.</p>
5.	<p>אלהו היה מצוי בישיבתו של רבי. יום אחד ראש חודש היה, התאחר לו ולא בא. אמר לו רבי: מה הטעם התעכב אדוני? אמר לו: עד שהעמדתי את אברהם אבינו משנתו ורחצתי ידיו והתפלל והשכבתי</p>	<p>אלהו הוה שכיח במתיבתא דרבי, יומא חד ריש ירחא הוה, נגה ליה ולא אתא. אמר ליה: מאי טעמא נגה ליה למר? - אמר ליה: אדאוקימנא לאברהם ומשינא ידיה ומצלי,</p>

<p>אותו וכן ליצחק וכן ליעקב. שאל רבי: אולי תעמידם יחד? ענה לו: שמא יתחזקו יחד בתפילה ויביאו את המשיח שלא בשעתו. אמר לו רבי: וכי יש דוגמתן בעולם הזה? אמר לו: יש, רבי חייא ובניו. גזר רבי תענית, הוריד את רבי חייא ובניו להתפלל לפני התיבה. אמר "משיב הרוח" ונשבה הרוח, אמר "מוריד הגשם" ובא הגשם, כשבא לומר "מחיה המתים" רגש העולם. אמרו בשמים: מי גילה את הסוד בעולם? אמרו: אליהו. הביאו את אליהו והיכו אותו בשישים שבטים של אש. בא אליהו למטה ונגלה לר' חייא ובניו כדב של אש וטרד אותם מתפילתם.</p>	<p>ומגנינא ליה. וכן ליצחק, וכן ליעקב. - ולוקמינהו בהדי הדדי! - סברי: תקפי ברחמי, ומייתי ליה למשיח בלא זמניה. - אמר ליה: ויש דוגמתן בעולם הזה? - אמר ליה: איכא, רבי חייא ובניו. גזר רבי תעניתא, אחתינהו לרבי חייא ובניו. אמר משיב הרוח - ונשבה זיקא, אמר מוריד הגשם - ואתא מיטרא, כי מטא למימר מחיה המתים - רגש עלמא. אמרי ברקיעא: מאן גלי רזיא בעלמא? - אמרי: אליהו. אתיוהו לאליהו, מחיוהו שתין פולסי דנורא. אתא אידמי להו כדובא דנורא, על בינייהו וטרדינהו.</p>	
---	--	--

ביתוח המקור:

ההקשר: הפעם מובאת ההשוואה בין רבי חייא לבין רבי חנינא בר חמא בתוך קובץ סיפורים המפארים ומתארים את גדולתו הרוחנית של רבי חייא. כאן רואים תופעה שקיימת במקומות נוספים: עריכת סיפורים המופיעים במקומות שונים בתלמוד, למעין אוסף או שרשרת של סיפורים אשר עוסקים בעניין אחד או בדמות אחת.¹² אעמוד על דמותו של רבי חייא העולה מתוך הסיפורים. מה שמאפיין ארבעה מתוך חמשת הסיפורים הוא הדגשת המימד הרוחני העליון, העל טבעי. מוטיב האש חוזר מספר פעמים והוא ממחיש כי יש כאן עולם עליון נבדל, כשם שהאש היא אנרגיה שמכלה את הנמצאים בעולם הזה, אך שואפת כלפי מעלה. בעולם עליון האש משמשת לכתובת התורה באש לבנה על גבי אש שחורה.¹³

מהסיפור הראשון נראה, כי מערתו (מערת קבורתו) של ר' חייא שונה ממערתם של יתר החכמים. ריש לקיש אינו מצליח לזהותה. הסיבה ההלכתית לזיהוי המערות וציון הוא כדי שידעו איפה הן ולא יכנסו אליהן, ובכך יטמאו בטומאת מת.

¹² פרנקל י', **מדרש ואגדה**, כרך 2, רמת אביב תשנ"ז, עמ' 382
¹³ רדמן, **אסופות ד**, עמ' 132

אולם אנו רואים שיש לציון המערה גם הבט רוחני, המעיד על היחס בין מעלתו הרוחנית של מציין המערה לבין מעלתו הרוחנית של הקבור בה. רדמן¹⁴ מתייחס לעניין זה בדיוק:
"אם בוחנים את האגדה הזו מתוך עצמה, ניתן לראות שהשאלה של ציון המערה איננה שאלה הלכתית אלא שאלה אחרת לחלוטין. ריש לקיש מחפש את מערותיהם של החכמים דווקא, לא כדי להתרחק מהם אלא כדי להתקרב אליהם.

ניתן היה לומר שחשיבות ציון המערה היא כדי שיבואו להתפלל עליה, מקום קבורת הצדיק, אבל התפקיד הציבורי של המערה לא נזכר כלל בסוגיה. וגם, אם כן מה פשר תגובתו של ריש לקיש: "לא פלפתי בתורה כמוהו"?

השאלה "וכי לא פלפתי בתורה כמוהו" כמו גם התשובה שריש לקיש מקבל, שהוא אמנם פלפל בתורה כמו רבי חייא אבל לא ריבץ תורה כמוהו – מעידות שמדובר כאן בשאלת מעלתם של האישים. כלומר, ניכר שאי היכולת של ריש לקיש לציון את מערת רבי חייא פירושה שהוא לא הגיע למדרגת רבי חייא. ציון המערה הוא, אם כן, ההגעה למדרגתו, למידותיו, של הקבור במערה. אם האדם החי מגיע למידותיו של הנפטר הוא יכול להגיע למערתו, כלומר להיכנס למחיצתו. יהיה נכון ומדויק יותר לומר, שמסוגייתנו נלמד שציון המערה הוא הדבקות בנפטר והליכה בדרכיו ורכישה מכוחותיו של הנפטר, ובמילים אחרות: הגעה למקומו של הנפטר במובן הפיזי תלויה בעמידה במקומו במובן הרוחני."

ריש לקיש מבין שלרבי חייא יש מעלה רוחנית שהוא עצמו לא השיג אותה ופונה לקב"ה בשאלה: כלום תורה כמותו לא פלפלתי? ונענה מיד על ידי בת קול: "תורה כמותו פלפלת, תורה כמותו לא ריבצת". המסקנה העולה מכאן היא שמעלת הרבצת תורה נעלה יותר ממעלת הפלפול, והיא מעלתו של רבי חייא. מתוך כך מסופר הסיפור השני על ר' חייא ור' חנינא, המקביל לחלוטין לסיפור המופיע במקור הקודם בכתובות. אין שינויים משמעותיים בין הגרסאות ונראה כי הסיפור לקוח משם, שכן ההקשר שם טבעי יותר ופה לכאורה יש "אסופה" של סיפורי רבי חייא. את הניתוח המקיף של סיפור זה כבר ראינו לעיל.

בסיפור השלישי, לאחר פטירתו של רבי יוסי בר חנינא, אמר רבי זירא כי הוא נגלה אליו בחלום, וסיפר לו על מקומו בגן עדן וכן על מקומם של חכמים נוספים. למעשה החכמים מדורגים לפי מעלתם הרוחנית כאשר רבי חייא מעל כולם. וכאשר שואל רבי זירא על מקומו של רבו הגדול רבי יוחנן, האם הוא לא מצוי אצל רבי חייא, עונה לו רבי יוסי כי אין מקומו של בן הנפח אצל זיקוקי דינור ולפידי אש – שזהו התיאור למקומו של רבי

¹⁴ רדמן, אסופות ד, עמ' 127

חייא. אין ביכולתי הדלה להתייחס בעמקות ולבאר את משמעותם העמוקה של דברים אלו, אך בפשט מובן מכך שרבי חייא בעל מעלה רוחנית גבוהה, ועליון מכל חבריו.

בסיפור הרביעי המסר דומה: חכם אחד, כנראה בעל מעלות רוחניות בפני עצמו, שכן אליהו הנביא מצוי אצלו, ביקש מאליהו לראות את החכמים כאשר הם בישיבה של מעלה. אליהו מאפשר לו, אך מזהיר אותו: במרכבה של כולם יכול אתה להסתכל, אך לא במרכבתו של רבי חייא, וסימן ההיכר שלה הוא שהיא עולה ויורדת בין הרקיעים בכוחות עצמה וללא עזרת מלאכים כמו המרכבות של יתר החכמים. החכם שלא התאפק וכן הסתכל נכוה בעיניו ע"י לפידי אש, ורפואתו היא על ידי שהשתטח על מערתו של רבי חייא ואמר לו כי את משניותיו (ככל הנראה התוספתא) הוא לומד ובכך נרפא. לעניין הריפוי נראה, כי לימוד משניות רבי חייא מבטא את רצונו להמשיך ולבטא את תורתו ומעלתו הרוחנית של רבי חייא בעולם ומתוך כך הוא נרפא. כאן שוב מתוארת מעלה עליונה מאוד של רבי חייא, אשר לו מהלכים בעולמות עליונים, ללא תיווך של המלאכים בני העולם העליון. רבי חייא מתאים לשם בזכות עצמו ולא נזקק לשום עזרה תיווך והתאמה. בסיפור החמישי מתוארים יחד רבי חייא ובניו כשלושה מקבילה לשלושת האבות בכח התפילה שלהם, המסוגלת להביא לגאולה ותחיית המתים! רבי הוא זה שעושה מעשה, ובודק האם נכון הדבר, וניתן יהיה להשתמש בכוחם של רבי חייא ובניו להבאת הגאולה. נראה כי רבי חייא ובניו משמשים ככלי בידיו של רבי. יתכן כי אינם מודעים כלל לכוחם וגם אם כן, מעולם עד כה לא עשו בו שימוש מרצון. רבי גוזר תענית ומעביר את ר"ח ובניו לפני התיבה והנה – עומד להתגשם הלא יאומן! אומרים משיב הרוח ונושבת רוח, אומרים מוריד הגשם ויורד גשם, עוד מעט קצת ויגידו מחייה המתים ומה יקרה אז? כוחות השמים מתערבים ושולחים את אליהו להטריד אותם בתפילתם. סובר כך גם משה לביא:¹⁵ "בסיפור זה הבבלי מציג את ר' חייא כמייצג מודל חלופי למגמה משיחית של רבי.¹⁶ רבי השתמש בסוד שלמד מאליהו, שתפילת רבי חייא ובניו שקולה לתפילתם המשותפת של אבות האומה – אברהם, יצחק ויעקב, ובכוחה להביא את המשיח. רבי מוריד את רבי חייא ובניו לפני התיבה בתענית ציבור, כאשר לתומם הם מתפללים לגשם, ואילו הוא, ככל הנראה, מבקש להקדים את הקץ באמצעות תפילתם... רבי הוא הגוזר תענית, והוא המוריד את רבי חייא ובניו לפני התיבה שלא כמטבע האופייני בסיפורים כאלו שבהם החזן יורד לפני התיבה בעצמו ולא מורד על ידי אדם אחר. במעשה זה מבקש רבי להשתמש בסוד ולהפעיל את סמכותו בעניינים ארציים גם לעניינים המסורים לשמים או לאליהו – הורדת גשמים ותחיית המתים. כשם שעלה בידו 'לנצל' את אליהו

¹⁵ מ' לביא-לבקוביץ, "הפסיפספור התלמודי - בין הוראת התורה לגדולה וגאולה: סיפורי רבי ורבי חייא כדוגמה לשחזור פרק בדימוי העבר התנאי בתלמוד הבבלי", JSIS 8 (2009), עמ' 51-98.

¹⁶ תפיסת רבי את עצמו כמשיח ואת זמנו כמתאים לגאולה מוצגת יפה בספרו של אהרון אופנהיימר "רבי יהודה הנשיא", ירושלים תשס"ז, עמ'

ולהשיג ממנו את הסוד, כך הוא 'מנצל' כאן את רבי חייא ובניו, הבאים כחזנים בלי שהם יודעים את כוונותיו האמיתיות. אין הם יודעים שתפילתם תיענה, ובוודאי אין הם יודעים שמגמתו של רבי אינה 'מוריד הגשם ומשיב הרוח', כי אם 'מחיה המתים'.¹⁷

איסוף מסקנות מחמשת הסיפורים: המשותף לכולם הוא שמעלתו הרוחנית של רבי חייא עליונה מאוד.¹⁸ בעולם הבא הוא מעל חכמים אחרים, מרכבתו עולה ויורדת בכוחות עצמה ולא ניתן לבן אנוש להסתכל בה כלל. גם בעולם הזה מערתו (=כוחו הרוחני) לא ניתנת לזיהוי בשונה ממערתם של אחרים, וכן הוא מסוגל יחד עם בניו להביא את הגאולה באופן מיידי. יתכן וזהו הדגש ששם התלמוד הבבלי על דמותו של ר' חייא: עוטף את דמותו בנסים, ביכולות פלאיות ובהשגות עליונות שאינן מן העולם הזה. בתוך כך מבליע התלמוד הבבלי גם את הסיפור על הרבצת התורה, שהאפיין שלו למעשה הוא הפוך ומלמד על עמל אנושי הדרגתי המתחיל מרובד הצומח, עובר דרך רובד החי, מגיע אל האדם ואל מדרגת לימוד התורה, אך בתוך רצף הסיפורים כאן הוא נבלע וכמעט אינו מורגש. במבט עמוק יותר, שמתעלם מהעריכה הזו של הסיפורים ומנסה לחדור אל מעבר לתדמית הניסית שהתלמוד הבבלי מייצר לרבי חייא, ניתן להבחין כי רבי חייא לא משתמש בשום דבר מכוחותיו העליונים בעולם הזה! גם התפילה עם בניו איננה פרי יוזמתו ואיננו פוגשים את דמותו כ"עושה נסים" כרבי חנינא בן דוסא או משתמש בתפילתו. ר' חייא, כפי שראינו בסיפור על הרבצת התורה, הסיפור המקביל לסיפור בכתובות דלעיל, הוא אדם שדוגל בהרבצת תורה מיוחדת במינה, בשיטה של תהליך ארוך שכל פרט בו חשוב, כל פרט מכוון למטרה, ויש בו עמל גדול של פעולות קשות וגשמיות: זריעה, קצירה, קליעה, ציד, שחיטה, עיבוד עורות, כתיבת ספרים, ועד להוראה פרטנית, להפיכת התלמיד גם ללומד וגם למלמד. רבי חייא מצטייר כאדם של תהליך ועמל, ולא כאדם של קפיצת הדרך ושימוש בניסים, על אף שמסוגל לכך.

¹⁷ אם רבי ובני דורו חשים שהם בפתח הגאולה ומייחסים לרבי את האפשרות להיותו משיח בן דוד, הרי שמסקנת סיפור זה היא שהם בפתח הגלות ולא הגאולה.

¹⁸ הסיפור השני, בו עיקר עניינינו, חריג ושונה מיתר ארבעת הסיפורים כיוון שאינו מציג מעלה רוחנית ניסית. נראה כי הוא מובא אך ורק בשל הקשרו לסיפור הראשון: "תורה כמותו פלפלת, תורה כמותו לא ריבצת". שילובו של הסיפור באסופה זו יוצר את הניגוד בינו לבין יתר הסיפורים ובכך מדגיש ומבליט את העובדה שרבי חייא לא משתמש בעצמו בכוחותיו הרוחניים הנסיים בעולם הזה, מה שהביא אותי למסקנה דלעיל.

פרק שלישי: עיון משווה (מקור משני)

ירושלמי, מגילה פ"ד ה"א, לבין בבלי, כתובות קג, ע"ב או בבא מציעא פה, ע"ב

מקור	תרגום
<p>ר' ישמעאל בי ר' יוסי אומר: יכיל אנא כתב כל קרייא מן פומי. ר' חייא רבה אומר: יכיל אנא כתב כל קרייא בתרין מניי.</p> <p>היך עבידא זבן בתרין מניי זרע דכיתן</p> <p>זרע ליה וחצר ליה ועבד חבלין</p> <p>ותפש טביי וכתב כל קרייא על משכיהון.</p> <p>שמע ר' ואמר: אשרי הדור שאתם בתוכו.</p>	<p>ר' ישמעאל בן רבי יוסי אומר: יכול אני לכתוב כל המקרא מפ. ר' חייא רבה אומר: יכול אני לכתוב כל המקרא בשני מנים (=מאתיים זוז). איך הדבר נעשה? קנה בשני מנים זרעי כותנה, זרע אותם וקצר אותם ועשה מהם חבלים (רשתות ציד),</p> <p>ותפש צבאים וכתב כל המקרא על עורותיהם.</p> <p>שמע רבי ואמר: אשרי הדור שאתם בתוכו.</p>

ההקשר של הסיפור בירושלמי הוא להלכה האוסרת להגות ולקרות בתורה מתוך הזיכרון.

השוואה בין המקור דלעיל לבין המקור בבבלי כתובות או בבלי בבא מציעא:

ירושלמי מגילה ד הלכה א	בבלי, כתובות קג, ב' או בבא מציעא פה, ב'
ר' ישמעאל ביר' יוסי אומר	כי הוו מינצו רבי חנינא ורבי חייא,
	אמר ליה רבי חנינא לרבי חייא:
	בהדי דידי קא מינצית? חס וחלילה,
יכיל אנא כתב כל קרייא מן פימי.	אי משתכחא תורה מישראל מהדרנא לה מפילפול!
ר' חייא רבה אומר	אמר ליה רבי חייא לרבי חנינא:
יכיל אנא כתב כל קרייא בתרין מניי.	בהדי דידי קא מינצית? דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל
היך עבידא.	מאי עבידנא,
זבן בתרין מניי זרע דכיתן וזרע ליה וחצר ליה ועבד חבלין ותפש טביי וכתב כל קרייא על משכיהון.	אזלינא ושדינא כיתנא, וגדילנא נישבי, וציידנא טבי ומאכילנא בשרייהו ליתמי, ואריכנא מגילתא וכתבנא חמשה חומשי, וסליקנא למתא ומקרינא חמשה ינוקי בחמשה חומשי, ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סדרי, ואמרנא להו: עד דהדרנא ואתינא – אקרו אהדדי ואתנו אהדדי, ועבדי לה לתורה דלא תשתכח מישראל.
שמע ר' ואמר: אשרי הדור שאתם בתוכו.	היינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חייא אמר ליה ר' ישמעאל בר' יוסי אפי' ממר אמר ליה אין

במקור זה בתלמוד הירושלמי אנו מוצאים מעשה חכמים דומה מאוד בעניינו ובתוכנו לאלו שבתלמוד הבבלי, כפי שראינו במסכת בבא מציעא וכתובות. אנתח את ההבדלים:

1. בבבלי הדמות המתעמתת עם רבי חייא היא רבי חנינא וכאן הדמות היא רבי ישמעאל ברבי יוסי, אך גם דמות זו כבר מוכרת לנו מאותם מקורות: היה זה רבי ישמעאל ברבי יוסי ששאל את רבי בסיום העימות, לאחר שרבי קבע "כמה גדולים מעשי חייא", האם רבי חייא גדול גם מאביו, רבי יוסי, ונענה: "חן ושלום, לא תהא כזאת בישראל". הווה אומר שהמתח בין הדמויות ומעמדן קיים כבר שם באותו הקשר.¹⁹
2. בבבלי קיים עימות: "כי הוּו מינצו", "בהדי דידי קא מנצית?" אולם בירושלמי לא מוצג עימות מפורש אלא שני תנאים המציגים את יכולותיהם ביחס לשימור התורה. הבדל זה מתארת י' זלכה:²⁰ "האגדה שבבלי מתאפיינת ברצון להגדיר ערכים מוסריים ואמוניים ברורים. לשם כך היא בונה מעין שקלא וטריא רעיונית, על ידי שהיא יוצרת בתוך האגדה עימותים מתוכננים עם רעיונות מנוגדים הבאים ללבן ולחדד את המסר שברצונה להביע"
3. בירושלמי היכולת המתעמתת עם ר' חייא היא זכירה בעל פה ובבבלי היא פלפול.
4. בירושלמי העימות נסוב על עניין שימור התורה שבכתב (קרייא) ואילו בבבלי העימות נסוב על שימור התורה שבכתב ושבעל פה מישראל. (תורה - במובן הכולל שלה).
5. בירושלמי מעשי רבי חייא כוללים רק את הצעדים הנדרשים לכתיבת התורה, ואילו בבבלי הם ממשיכים להוראת התורה ליתומים, ולכך שהם הופכים להיות גם מלמדים.
6. דברי רבי מתייחסים בירושלמי לשני האישים, ומשמע מכך שהם משלימים זה את זה ביכולותיהם. בבבלי דברי רבי מתייחסים רק לרבי חייא, ויתכן כי משתמע מכך שרבי מכריע כי שיטתו עדיפה על פני שיטת עמיתו.

¹⁹ וכבר פירוש "קרבן העדה" על המקום, מקביל זאת ליכולתו של רבי חנינא: "יכול אני לכתוב כל התורה – בעל פה, שהוא בקי בכל החסרות והיתרות, כלומר אם חס ושלום נשתכחה תורה, יכולין לכתוב על פיו".
²⁰ זלכה י' "בעיני אגדת הירושלמי" ירושלים תשס"ט, עמ' 247

ההבדל המרכזי הוא שלא מוזכרת כאן יכולת הפלפול אלא זכירה בעל פה. ההבדל מתאים מאוד להבדל בין תורת בבל, שהיא תורה "מפלפלת", המשתמשת יותר בחריפות הסברא והפלפול, לעומת תורת א"י שהיא קצרה יותר, ונותנת מקום של כבוד ליכולות כמו שינון וסידור, הבאת דבר בשם אומרו - מסירה חיה של התורה, שמפחיתה את הצורך בלימוד מתוך סברא.²¹ באמצעות סוגיה זו, אנו שוב נחשפים להבדל המהותי בין תורת א"י לתורת בבל כיוון שיכולת הזכירה בע"פ היא בעצם השינון והעברת המסורת, המאפיינים את דרך הלימוד שבירושלמי, ולעומת היכולת ללמוד ולשחזר את כל התורה בדרך הפלפול²².

עניין זה מודגש דווקא במקור זה מתוך ההקשר לסוגיה הכוללת שבירושלמי - גם לגבי הזכירה והקריאה, "לא יהא הוגה מפיו וקורא" (אלא מתוך ספר), ולכן המקום בו עוצר הסיפור את סדר פעולותיו של רבי חייא, ולא ממשיך למפעל החסד ליתומים ולהרבצת התורה, הוא תוצאה של ראיית הסיפור בהקשרו כאן.

רבי חייא מוצג כאן כאדם שעוסק בכתיבת התורה, ככל הנראה לצורך שימורה והעברתה. העיסוק כאן הוא בכתיבה ולא בהוראה, אך גם כאן – מן השורש, בעמל של צעד אחר צעד ומתוך כוונה לשמה. רבי חייא לא סומך על הזכירה בעל פה אלא על הכתיבה. כאשר זוכרים בעל פה – נשמרת התורה בזכרוננו של האדם הזוכר בלבד, בתוכו. כאשר כותבים, מוצאת התורה מידי האדם הכותב אל מחוצה לו, וניתנת גם לאחרים ללמידה, לשימור ולהעברה. גם כאן מוצג רבי חייא כאדם הפונה כלפי חוץ בפעולתו לשימור התורה, מתוך ענוה גדולה, שלא הוא מחזיק את התורה רק אצלו ולא בו בלבד תלוי שימורה והעברתה. יתכן כי גם הפעולות הנדרשות לכתיבת התורה, הן חלק מתאור ענוותנותו של רבי חייא, שאינו בוחל בעבודת כפיים פשוטה ומקמץ בהוצאות: "יכול אנא כתב כל קרייא בתרין מניי".

²¹ הרב קוק, אורות הקודש חלק א', עמ' קכג; הרב קוק, אגרות הראיה, חלק א, אגרת קג', עמ' קכו.

²² לקריאה נוספת על ההבדלים בין תלמוד בבלי וירושלמי ראו זלכה י' "בעין אגדת הירושלמי" ירושלים תשס"ט, עמ' 246-255.

פרק רביעי: מקור מספרות המדרש: בראשית רבה.

בראשית רבה (וילנא) פרשת נח פרשה לג סימן ג':

מקור	תרגום
<p>רבינו הוה ענותן סגי והוה אמר: כל מה דיאמר לי בר נש אנא עביד, חוץ ממה שעשו בני בתירא לזקני שירדו מגדולתן והעלו אותו. ואין סליק רב הונא ריש גלותא להכא אנא קאים לי מן קודמוהי. למה? דהוא מן יהודה ואנא מן בנימין והוא מן דכריא דיהודה ואנא מן נוקבתא.</p> <p>א"ל ר' חייא רבה והרי הוא עומד בחוץ!</p> <p>נתכרכמו פניו של רבי וכיון שראה שנתכרכמו פניו א"ל ארונו הוא.</p> <p>א"ל פוק חזי מאן בעי לך לברא. נפק ולא אשכח בר נש וידע דהוא נזוף ואין נזיפה פחותה משלשים יום.</p> <p>א"ר יוסי ב"ר אבין: כל אותן ל' יום שהיה רבי חייא רבה נזוף מרבינו אליף לרב בר אחתיה כל כללי דאורייתא ואלין אנון כללייא דאורייתא הלכתא דבבלאי.</p> <p>לסוף תלתין יומין אתא אליהו זכור לטוב בדמותיה דר' חייא רבה אצל רבינו ויהב ידיה על שיניה ואתסי. כיון דאתא רבי חייא רבה לגבי רבינו א"ל מה עבדת בשינך? א"ל מן עונתא דיהבת ידך עילוהי איתנשימת.</p> <p>א"ל לית אנא הוה ידע מה הוא. כיון דשמע כן שרי נהיג ביה יקרא וקרב תלמידים ומעייל ליה מלגאו. א"ר ישמעאל ב"ר יוסי ולפנים ממני? א"ל ח"ו לא יעשה כן בישראל.</p> <p>רבינו הוה מתני שבחיה דרבי חייא רבה קמיה דר' ישמעאל ב"ר יוסי א"ל אדם גדול אדם קדוש.</p>	<p>רבינו היה ענותן מאוד והיה אומר: כל מה שיאמר לי אדם אני עושה, חוץ ממה שעשו בני בתירא לזקני שירדו מגדולתן והעלו אותו. ואם עולה רב הונא ראש הגולה לכאן אני עומד מלפניו. למה? שהוא מיהודה ואני מבנימין והוא מן הזכרים ואני מן הנקבות.</p> <p>א"ל רבי חייא רבה: והרי הוא עומד בחוץ! נתכרכמו פניו של רבי וכיון שראה שנתכרכמו פניו א"ל ארונו הוא.</p> <p>אמר לו: צא וראה מי רוצה אותך בחוץ. יצא ולא ראה אדם וידע כי הוא נזוף ואין נזיפה פחותה משלושים יום.</p> <p>א"ר יוסי ב"ר אבין: כל אותן ל' יום שהיה רבי חייא הגדול נזוף מרבינו לימד לרב בן אחותו כל כללי התורה ואלו הם כללי התורה של הלכות הבבלים. (יסודותיו של התלמוד הבבלי).</p> <p>לסוף שלושים יום בא אליהו זכור לטוב בדמות רבי חייא הגדול אצל רבינו ושם ידו על שיניו ונתרפא. כיון שבא רבי חייא הגדול לפני רבינו, א"ל מה עשית בשינך? א"ל: מזמן ששמת ידך עליה נרפאתי.</p> <p>א"ל: אני לא יודע מהדבר. כיון ששמע כן, החל נוהג בו יקר וקרב תלמידים והכניס אותו פנימה.</p> <p>א"ר ישמעאל ב"ר יוסי ולפנים ממני? א"ל ח"ו לא יעשה כן בישראל.</p> <p>רבינו היה מספר שבחי רבי חייא לפני רבי ישמעאל ב"ר יוסי א"ל אדם גדול אדם קדוש.</p>

<p>פעם אחת ראה אותו בבית המרחץ ולא נכנע לפניו. א"ל הוא תלמידך שהיית משתבח בו? ראיתו בבית המרחץ ולא נכנע ממני. א"ל: למה לא נכנעת מלפניו? א"ל רבי חייא: מסתכל הייתי באגדת תהילים. כיוון ששמע כך, מסר לו שני תלמידים והיו עולים עמו לשומרו במרחץ האדים, שלא ישהה ויתעלף.</p>	<p>חד זמן חמתיה בי בני ולא איתכנע מיניה. א"ל ההוא תלמידך דהות משתבח ביה? חמתיה בי בני ולא איתכנע מנאי. א"ל ולמה לא איתכנעת מיניה? א"ל רבי חייא מסתכל הייתי באגדת תהילים. כיון דשמע כן, מסר ליה תרין תלמידוי והוון עיילין עמיה לאשונה דלא ישהי ותזער נפשיה.</p>
---	--

ניתוח המקור:

ניתן ללמוד מהמקור בבראשית רבה מספר עניינים.

- א. קיים מתח בין רבי לבין ר' חייא. יתכן שעל רקע היותו של רבי חייא מבבל לעומת רבי נשיא ישראל בארץ. מתח זה יוצא לאור, לאור אמירתו של רבי שיפנה את מקומו לרב הונא ראש הגולה בבבל אם ידרש. רבי חייא בודק את כנות דבריו של רבי, בדיקה שיש עימה העזת פנים כנגדו. אמנם מתברר שלרבי קשה לעמוד בנסיון אל מול רב הונא, אך מיד חוזר העניין המרכזי לעסוק בשאלת סמכותו ומעמדו של רבי בארץ אל מול רבי חייא, וזה האחרון יוצא נזוף, ונזיפת נשיא גורמת ריחוק של שלושים יום מחוץ לבית המדרש.
- ב. רבי חייא מניח את יסודות התלמוד הבבלי לרב, בן אחותו, שיחזור אחר כך לבבל ושם יהיה לדור ראשון של אמוראים.
- ג. אליהו הנביא מתחזה לרבי חייא, ובדמותו הוא מרפא את שיניו הכואבות של רבי. לא סתם בוחר אליהו הנביא דמות שדרכה הוא מגיע. אפשר לומר שזה על מנת להשכין שלום בין רבי חייא לרבי, שעל ידי הריפוי ירצה רבי להכיר טובה ותודה לרבי חייא. אבל יותר לעומק נראה כי אליהו הנביא מראה לרבי מי הוא רבי חייא, מה כוחו ומה גדולתו. יש בכוחו של רבי חייא לרפא באופן ניסי, במגע יד. רבי חייא לא משתמש בכוחו זה (מגמה זו של גילוי כוחותיו הנסתרים של ר' חייא זהה למגמה שכבר ראינו גם לגבי כוח התפילה שלו ויתר מעלותיו הרוחניות). חיזוק מידי לטענה אנו מוצאים בהמשך המדרש: "כיוון ששמע כן, החל נוהג בו יקר וקרוב תלמידים והכניס אותו פנימה". רבי נרמז ומבין מהי גדלותו של רבי חייא. מאז משתנה מערכת היחסים ביניהם, על רקע המוצא השונה, ממתח ותחרות סמויה להערכה גלויה.

ד. מהאירוע בבית המרחץ נגלית אלינו דמותו של רבי חייא כעולה לגבהים. במקום בו אדם פושט בגדיו ורוחץ גופו, רבי חייא מעיין באגדת תהילים, עד כי אינו רואה מי אשר עומד לפניו ויש לחלוק לו כבוד (ר' ישמעאל ב"ר יוסי). כל אדם אחר עוסק בבית המרחץ בגופו, זה המקום בו מתגלה הגוף החומרי וצרכיו. אולם אצל רבי חייא מתגלה כי מבעד ללבוש קיימת רוח ענקית, אדם שלא ממש נמצא פה, אלא משוטט בעולם עליון ועל כן מבין רבי שיש להצמיד לו שמירה, מלזוים אשר ידאגו לו ולנפשו בשעת הצורך: "שלא ישהה ויתעלף".

מקור זה מחזק את מסקנותי עד כה: רבי חייא הוא ענק רוח, שכוחותיו הרוחניים עליונים, וגם כאשר הוא מהלך בארץ, ראשו ונשמתו משוטטים בעולמות עליונים עד כי יש סכנה שהוא "יעדר" מן העולם הזה. אולם רבי חייא בוחר, כנראה במודע, שלא להשתמש בכוחות אלו באופן מעשי. לא הוא אשר מרפא את שיני רבי אלא אליהו הנביא - בדמותו, כדי לגלות לנו את מעלתו וכוחותיו שבכוח ולא בפועל. השאלה העולה, היא: מדוע רבי חייא בוחר כך? מדוע אינו משתמש בכוחותיו העליונים ובמעלתו הרוחנית? ותשובה לשאלה זו כבר החילונו לענות במקורות הקודמים, בניתוח שיטתו בהרבצת התורה. המשך וחיזוק התשובה יובא בפרק הבא.

פרק חמישי: מקור מהתלמוד הירושלמי

ירושלמי, מסכת יומא, פרק ג' הלכה ב'

"ר' חייא רובה ור"ש בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתא ראו אילת השחר שבקע אורה א"ר חייא רובה לר"ש בן חלפתא בר ר' כך היא גאולתן של ישראל בתחילה קימעא קימעא כל שהיא הולכת היא הולכת ומאיר מאי טעמא כי אשב בחשך ה' אור לי כך בתחילה ומרדכי יושב בשער המלך ואח"כ יושב מרדכי אל שער המלך ואח"כ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וגו' ואחר כך ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות ואח"כ ליהודים היתה אורה ושמחה".

ניתוח: ההקשר הוא זמני עלות השחר: מאילת השחר עד שיאיר המזרח, ומשיאיר המזרח עד הנץ החמה. מתוך הדיון ההלכתי בזמנים הנ"ל, מובא הסיפור על רבי חייא ורבי שמעון בן חלפתא שהיו מהלכים בבקעת הארבל ורואים את אילת השחר בזריחתה. מראה הזריחה ההדרגתית משמש לרבי חייא משל לזריחת הגאולה של האומה. זהו עקרון רוחני שמנסח רבי חייא, ומשמש אחר כך לדורות רבים כמקור עוצמתי להתאזרות בגבורה ובאורך רוח אל מול תהליך הגאולה שכך הוא: קימעא קימעא, לאט לאט, בהדרגה, בשלבים, בצעדים קטנים, כאשר כל צעד בפני עצמו נראה לא משמעותי, לא מובן (כמו אותן דוגמאות ממגילת אסתר המובאות בהמשך המדרש), ורק במבט רחב, לטווח רחוק ובפרספקטיבה היסטורית, ניתן לראות את שלמות התהליך והמטרה שאליה הוא מוביל: הגאולה השלימה.

מסביר א' אופנהיימר:²³ "חכמים מרכזיים אלה, בני דורו של רבי יהודה הנשיא, מהלכים בבקעת ארבל שבגליל התחתון ומדמים את פעמי הגאולה לזריחה. כשם שקשה להבחין בזריחה בתחילתה, ולאחר מכן קשה לעקוב אחרי התקדמותה, ובסופו של דבר היא שוררת במלוא אורה ועוזה – כך גם הגאולה; ראשיתה מצער ואחריתה תשגה מאוד. אמירת הדברים דווקא באתר זה יש לה משמעות מיוחדת, שכן בקעת ארבל תפסה מקום מרכזי במסורות המדגישות את הקשיים בעתות משבר". אופנהיימר סובר שרבי חייא דיבר על גאולה בת זמנו, שכן באופן יחסי נהנו משקט ומחופש בזירה המדינית, לעומת דורות קודמים שידעו גזירות ורדיפות. בעקבות כך אף התאפשר מפעל עריכת המשנה. יחוסו של רבי מבית דוד גורם לכך שחכמים שונים ואף הוא עצמו מייחסים לו את האפשרות להיותו משיח בן דוד.²⁴

²³ אופנהיימר א', רבי יהודה הנשיא, ירושלים תשס"ז, עמ' 36.
²⁴ ראה בהרחבה שם, עמ' 35-38.

יסוד זה, שגאולת ישראל מתאפיינת בהדרגתיות ובתהליכיות ולא מגיעה "במהירות הבזק", הוא התשובה לשאלה מדוע רבי חייא לא משתמש בכוחותיו העליונים. הגאולה היא הדרך בה העולם מתקדם. כדי שיהיה בסיס לגאולה, היא לא יכולה להישען על ניסים, על יציאה מגדר הטבע של העולם. התקדמות העולם אל גאולתו צריכה לצמוח מתוך הכוחות המצויים בתוכו, ורק כך תהיה מציאות ברת קיימא של גאולה, שלא תחזור אחור ולא תיבטל. את זה מבין רבי חייא, וכך הוא נוהג בכל מעשיו, שנועדו לקדם את המציאות בכוחות המצויים בתוכה, מבלי להישען על ניסים וכוחות עליונים שקיימים בתוכו, אך הוא יודע כי אינם בונים בסיס נכון. יסוד זה מופיע בדורות מאוחרים יותר בדברי ענקי הרוח של עם ישראל, על בסיס הגישה שהנחיל רבי חייא, ובכך אנו רואים שגישתו הפכה להיות מובילה. המהר"ל מבאר ביחס לגאולה העתידה:²⁵

"שהגאולה הראשונה לא היתה גאולה נצחית שהרי לא היו נגאלים רק לשעה, וכך היה ענין הגאולה גם כן דומה לאור הברק שנראה ברקיע לשעה ומיד עובר, ולא היתה הגאולה הראשונה דבר תמידי קיים ולפיכך היה יציאתם בחיפזון גם כן, כי כל דבר שאינו קיים תמידי הוא עובר במהירות לשעה, אבל הגאולה אחרונה שהוא גאולה נצחית ובלי שינוי כלל רק תמיד קיים, ולכך לא יהיה לדבר זה חפזון, כי החיפזון מורה על דבר שהוא לשעה וירא שמא יעבור הזמן, לכך ממחר מעשיו. אבל דבר שאינו לשעה, אינו ממחר. והדברים האלו מבוארים". חיפזון הוא הפך התהליך. נס הוא הפך הטבע.

הרב קוק זצ"ל, מנהיג ומורה דרך בשנים של עליות ראשונות לארץ, תקופת החלוצים, מייסדי המושבות הראשונות, השתמש במטבע הלשון שטבע רבי חייא ובהשקפת עולמו כלפי גאולת עם ישראל, כפי שראינו במקור זה בירושלמי ויצר מתוך מקור זה התייחסות רלוונטית לדורו ותקופתו, בשונה מהתפיסה הדתית האנטי ציונית. תפיסת עולם זו באה לידי ביטוי במקורות הבאים, והיא מלווה ומובילה עד היום ציבור רחב שהולך לאורו של הרב קוק, ורואה את המציאות שלנו היום במדינת ישראל "ראשית צמיחת גאולתנו": "לא חלישות כוח הוא זה מה שישועתם של ישראל היא קמעא קמעא, כי אם גבורת גבורות, כבירות עליונה, המקפת כל וממלאה את הכל".²⁶

ובמקום אחר כותב הרב קוק:²⁷ לפי דעתי אנו צריכים לבא אל מחוז חפצנו דוקא קמעא קמעא, וכמו שאמר רבי חייא רבא לר"ש בן חלפתא, לענין כללות ישועתן של ישראל, שהיא קמעא קמעא כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת (ירושלמי פ"ק דברכות ה"א), כך היא הישועה הרוחנית של הקמת קדושת הארץ על

25 מהר"ל, **נצח ישראל**, ירושלים, תשס"ז, פרק מ"ז

26 קוק א', **אגרות הראיה ג'**, ירושלים תשמ"ה, עמ' כ'

27 קוק א', **אגרות הראיה א'** ירושלים, עמ' רפ"ט. הרב מחדש, שהעיקרון שיש ללמוד מר' חייא נכון גם בייחס לתחיית הקודש. הישועה הרוחנית של הקמת קדושת הארץ בשמיטה, תחל בהיתר המכירה, אף שאיננו ההגשמה האידיאלית של מצוות שמיטה.

מכונה, מוכרחת להיות ג"כ קמעא קמעא ובעזרת השם יתברך, כל מה שהיא הולכת מתחזקת היא ומשתרשת ותהי' רבה והולכת".

בחיבורו "עין אי"ה"²⁸ מנסח הרב קוק את הרעיון של גאולה הדרגתית וטבעית כדרך הגאולה הרצויה והעדיפה על הדרך הנסית, שכן מבטאת את מעלתם של ישראל שיכולים להיות שותפים למהלך הגאולה ולא זקוקים לנסים מפאת שפלות מצבם: "והנה גאולתן של ישראל בכל דור בעת צרתם, וכן הגאולה העתידה, אפשר היא שתהי' התחלתה בנסים ונפלאות, כימי צאתך מארץ מצרים, או שתהי' ההתחלה טבעית כדחז"ל בכמה מקומות, שתהי' הצלחתן של ישראל קמעא קמעא. ולפי דברינו הדבר תלוי במצבן של ישראל הרוחני, כי בהיותנו דבקים ביראת ד' בשמירת המצות ותלמוד תורה, שמזה יתיישרו המדות ונועם האמונה ודעת ד' ימלא את הלב, אז הוא שלמות גדולה תחשב אם נהי' אנחנו העוסקים במצוה זו של הרמת קרן ישראל. ובודאי תפארת גדולה והדר לאומי הוא לנו בהיותנו אנחנו העוסקים בבנין בית ישראל, מצד שלמותינו הלאומי שנמשך מזה ושלמות העולם כולו. אמנם אם מצב ישראל הוא בשפל, בהיותם רחוקים מתורה ומדעת ד', אין התכלית נמצא ע"י גאולה טבעית כלל, וצריך הטוב המעותד לבא בהתחלתו ג"כ ע"י גאולה ניסית".

---

²⁸ קוק א', עין אי"ה ברכות א', ירושלים תשנ"ה, עמ' קמג'.

סיכום

מתוך אסופת המקורות שראינו, עולה ההבנה שלרבי חייא תפקיד חשוב בהעברת התורה לדורות הבאים, על רקע החשש שתישכח תורה מישראל. במיוחד בנקודה ההיסטורית של תקופה בה מתכוננים ליציאה ארוכה לגלות וכל הכוחות מכוונים להצלחת שמירת התורה והעברתה, ולהישרדותו של עם ישראל. ב"נגלה" רואים זאת במפעלו ברמה התורנית-לאומית לכתיבת הברייתות והתוספתא. במעמדו, שהיה תלמיד-חבר לרבי יהודה הנשיא והיה ראוי להיות ראש הישיבה אחריו, ושחז"ל מציינים שהוא אבן דרך בהעמדת התורה בישראל כמו עזרא והילל. בפועלו המעשי, שהיה מלמד תורה ליתומים בשיטה מיוחדת, שבה טמון המפתח לדרך הרוחנית הייחודית לו, שעל ידה עוברת תורה מדור לדור מבלי שתישכח. דרך מעשית זו היא חיבור אל הבנת ה"נסתר" שיש ברבי חייא: שאי אפשר להסתכל בו ובמקומו בעוה"ב, כיוון שהוא נושא את עצמו ואין מלאכים נושאים אותו, שמערתו נעלמת מפני ריש לקיש, שהוא ובניו יכולים להביא תחיית מתים/גאולה לעולם, אלמלא הפריעם אליהו. ועם זאת הוא בוחר שלא להשתמש בכוחותיו העליונים באופן מיסטי, ניסי ועל טבעי.

הסינתזה בין הפן הנגלה לפן הנסתר יוצרת תפיסת עולם תהליכית, שמצליחה לראות שכל שלב ופרט מוביל אל הגאולה, גם אם בהווה הוא נראה חסר ערך. תפיסה הרואה את אילת השחר שבקע אורה, ומטביעה לדורות את מטבע הלשון המקפלת בתוכה השקפת גאולה של "קימעא קימעא". בכך עניתי על השאלה הראשונה "מי הוא רבי חייא, ובמה גדולתו".

גם השאלה השנייה: האם הצליח רבי חייא במפעלו, והאם תורתו לא נשכחה, נראה כי נוכל לענות בברור: תורתו של רבי חייא לא נשתכחה מעם ישראל. דרכו ותורתו הפכו לאבן יסוד בגאולת ישראל. השקפת העולם שהוריש ביחס לגאולה יצרה יחס חיובי כלפי התהליך, ובמיוחד אצל הרב קוק ניתן לראות כיצד התייחסותו החיובית אל פרטי ושלבי הגאולה אשר באים בתהליך טבעי ולא ניסי, שבהתבוננות פרטית נראים לא מובנים, שואבת את כוחה מתורת רבי חייא ומתורגמת למעשה, לדורו ותקופתו של הרב קוק. לגבי שאלת חקר המקורות: נראה כי התלמוד הבבלי מרחיב יותר בתיאור כוחותיו הנסיים של רבי חייא. אולם כוחות אלו לא נעדרים לגמרי מהתלמוד הירושלמי וממדרש בראשית רבה.

מההקבלה שערכתי בין הבבלי לירושלמי בעניין כתיבת ספר התורה על ידי רבי חייא עולה כי התלמוד הירושלמי מעריך ומדגיש את חשיבות המסירה החיה של התורה על ידי זכירה בעל פה וקתיבת התורה ואילו הבבלי מדגיש את האפשרות לשחזר את התורה על ידי פלפול. היקף המקורות שניתחתי בעבודתי הוא קטן מכדי לקבל מסקנה מבוססת ביחס לעיצוב דמותו של ר' חייא, תוך הבחנה בין המקורות הארץ ישראלים ובין המקורות הבבליים.

ביבליוגרפיה

מקורות

1. תלמוד בבלי (דפוס וילנא), מסכתות כתובות ובבא מציעא.
2. תלמוד ירושלמי, (דפוס ונציה), מסכתות יומא, מגילה כלאיים וכתובות.
3. בראשית רבה (וילנא) פרשת נח פרשה לג סימן ג'.

פרשנים

1. פני יהושע, כתובות קג ע"ב, ד"ה "והא הוי ר' חייא".
2. מהרש"א, חידושי אגדות, בבא מציעא פה ע"ב, ד"ה "אל ר"ח לר' חייא".
3. קורבן העדה, ירושלמי מגילה פ"ד ה"א, ד"ה "יכול אני לכתוב כל התורה".

ספרות מחקר

1. אופנהיימר א', **רבי יהודה הנשיא**, ירושלים תשס"ז.
  2. היימאן א', **תולדות תנאים ואמוראים** ירושלים, תשמ"ז.
  3. לאו ב', **חכמים ג**, ירושלים תשס"ח.
  4. לביא-לבקוביץ מ', "הפסיפספור התלמודי - בין הוראת התורה לגדולה וגאולה: סיפורי רבי ורבי חייא כדוגמה לשחזור פרק בדימוי העבר התנאי בתלמוד הבבלי", **JSIS 8** (2009), עמ' 51-98.
  5. מהר"ל, **נצח ישראל**, ירושלים, תשס"ז.
  6. מרגליות מ', **אנציקלופדיה לחכמי התלמוד**, תל אביב, תשי"ב.
  7. פרנקל י', **מדרש ואגדה**, כרך 2, רמת אביב תשנ"ז.
  8. קוק א', **אגרות הראיה**, חלקים א', ג', ירושלים תשמ"ה.
  9. קוק א', **אורות הקודש**, ירושלים תשכ"ג-תשכ"ד.
  10. קוק א', **עין איה ברכות א'**, ירושלים תשנ"ה.
  11. רדמן ר', המרכז לחקר המערות, **אסופות; בטאון לענייני אגדה ומדרש**, תשע"ג, עמ' 125-142.
  12. רייזל ע', **מבוא למדרשים**, אלון שבות, תשע"ג.
  13. "תלמוד בבלי", **אנציקלופדיה יהודית מקוונת "דעת"**, [ללא ציון תאריך פרסום].
  14. "תלמוד ירושלמי", **אנציקלופדיה יהודית מקוונת "דעת"**, [ללא ציון תאריך פרסום].
- 16/06/2014 תאריך הורדה: <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=841>
- 16/06/2014 תאריך הורדה: <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=842>